

ROMUALD DOMAŃSKI

Fundacja Wspomagania Wsi w Warszawie

JANUSZ MAJEWSKI

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

**PRZEWAGI KONKURENCYJNE WYNIKAJĄCE
Z PRZYNALEŻNOŚCI GOSPODARSTW
DO STOWARZYSZEŃ AGROTURYSTYCZNYCH.
STUDIUM PRZYPADKU
REJONU PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ**

Abstract: Competitive Advantage Arising from Membership in the Agritourism Associations. Case Study of Białowieża Forest Region. Agritourism means small scale of businesses and usually dispersed providers. The first factor can create competitive advantage in the market due to more individual approach to guests. But the second is a weakness influencing on business effectiveness because of barriers to place the offers in markets. To overcome those difficulties special structures are established; in Poland they have legal form of association. Since the early nineties, the number of associations exceeded 100 in XXI century. The purpose of the article is to examine differences in levels and scopes of activities between non members and members of agritourism associations in Białowieża Forest Region. To analyze the problem 89 structured interviews have been conducted using questionnaire. The results of research show remarkable advantage of members activities, infrastructure and range of services provided.

Keywords: Agritourism, association, comparative analysis.

Wstęp

Specyfiką agroturystyki są m.in.: mała i kameralna skala obiektów, osobiste kontakty z gospodarzami i mieszkańcami, a w rezultacie rodzinne firmy, często traktowane jako uzupełnienie dochodów z rolnictwa. Taka sytuacja stwarza przewagę konkurencyjną wobec wysoce skomercjalizowanych obiektów hotelarskich, które nie są w stanie zapewnić zindywidualizowanego podejścia do gości oraz autentyczności

oferty. Jednak rozproszenie drobnych przedsiębiorców utrudnia skuteczne działania marketingowe, co przekłada się na efektywność zdobywania klientów. Mamy więc do czynienia z realnym popytem, a jednocześnie barierą spotkania się z nim na rynku przez pojedynczych przedsiębiorców.

Jednym z narzędzi sprostania tym problemom jest zakładanie stowarzyszeń agroturystycznych zrzeszających prawie wyłącznie właścicieli obiektów wiejskiej bazy noclegowej. Pierwsze stowarzyszenia powstały już na początku lat 90. ubiegłego wieku i w większości obejmowały obszary poszczególnych, ówczesnych województw. W ciągu kilkunastu lat liczba tych organizacji przekroczyła 100, co wynikało z szybko rosnącej liczby obiektów wiejskiej bazy noclegowej, a także działań propagujących idee sformalizowania współpracy ze strony Ośrodków Doradztwa Rolniczego i Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej. O ile w fazie pierwszej oczekiwania wobec stowarzyszeń agroturystycznych sprowadzały się przede wszystkim do zdobywania klienta przez wspólną promocję ofert, o tyle później wymagania członków znacznie wzrosły, a spektrum działań uległo istotnemu wzbogaceniu.

Stowarzyszenie jest więc formą organizacji, którą członkowie tworzą w określonym celu, a ten z kolei zakłada współdziałanie. Stowarzyszenia agroturystyczne mają różnorodne cele, które można w dużym skrócie określić jako wspieranie swoich członków w prowadzeniu usług turystycznych. Obecnie zakres celów formułowanych w statutach stowarzyszeń jest szeroki: od szkoleń, przez promocję ofert, do tworzenia kompleksowych produktów turystycznych razem z innymi firmami, organizacjami i samorządami. Najbardziej zauważalną zmianą jest przejście od wspólnej promocji ofert do promocji wspólnej oferty.

W związku z powyższym wyłaniają się następujące kwestie. Czy współdziałanie w ramach stowarzyszeń przynosi oczekiwane efekty? Czy warto zakładać stowarzyszenia agroturystyczne i być ich członkami? Czy jest to dobry pomysł na wzrost efektywności agroturystycznego biznesu? Czy pojedynczemu oferentowi usług turystycznych na wsi potrzebna jest współpraca, czy może funkcjonować na rynku niezależnie? Dlaczego turystyka wiejska ma mieć charakter zespołowy?

Odpowiedzi na te pytania można uzyskać w drodze kompleksowych i pogłębionych badań, które zweryfikowałyby hipotezę o przewadze działań zespołowych w agroturystyce, ale takich dotychczas w Polsce nie przeprowadzono. Są jednak sytuacje, gdy pojedynczy usługodawca jest na tyle silny i niezależny, że tworzy samodzielnie ciekawą ofertę bez współpracy z innymi lub nie musi tworzyć rozbudowanej oferty, bo obszar na którym działa, dysponuje taką wielością atrakcji, że może on ograniczyć się do samego zakwaterowania.

Zagadnienie wpływu czynnika zespołowości jest podstawą prezentowanego badania. Ma ono charakter cząstkowy, ograniczony do kilku wątków i jednego obszaru. W szczególności przedmiotem zainteresowania jest przeanalizowanie kwestii, czy przedsiębiorstwa należące do stowarzyszeń agroturystycznych wykazują przewagi w zakresach i skali realizacji celów nad firmami niezrzeszonymi. Główne pytanie badawcze

dotyczy różnic między gospodarstwami agroturystycznymi zrzeszonymi w stowarzyszeniach oraz niezrzeszonymi. W tym celu sformułowane zostały pytania szczegółowe skierowane do właścicieli obu kategorii gospodarstw. Pierwsze pytania miały na celu wykazanie różnic przez analizę cech gospodarstw rolnych, obiektów noclegowych oraz liczby odwiedzających i udzielonych im noclegów. Natomiast kolejne dotyczyły porównań w sferach: podnoszenia kwalifikacji zawodowych właścicieli gospodarstw, proekologicznych rozwiązań i infrastruktury, rodzajów usług świadczonych turystom, a także źródeł finansowania działalności agroturystycznej. Każdemu z pytań przypisano od kilku do kilkunastu wskaźników, które pozwalają na analizę porównawczą.

Badania zostały przeprowadzone metodą sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem kwestionariusza wywiadu oraz analizy dokumentów źródłowych. Badaniami objęto rolników prowadzących działalność agroturystyczną w rejonie Puszczy Białowieskiej (określonym jako obszar powiatu hajnowskiego). Dla celów badania, za *gospodarstwo rolne* uznano kryterium formalne, czyli gospodarstwo dysponujące obszarem gruntów o łącznej powierzchni przekraczającej 1 ha.

Na obszarze objętym badaniami funkcjonują dwa stowarzyszenia agroturystyczne: Białowieskie Stowarzyszenie Agroturystyczne „Żubr” z siedzibą w Hajnówce i Agroturystyczne Stowarzyszenie „Puszcza Białowieska” w Narewce. Do pierwszego z nich potwierdziło przynależność $n=42$ badanych zaś do drugiego $n=22$. Poza wymienionymi powyżej stowarzyszeniami lokalnymi, 4 osoby należały do organizacji ECEAT Poland (Europejskie Centrum Ekologicznego Rolnictwa i Turystyki w Polsce). Wśród respondentów, 8 osób było członkami więcej niż jednego stowarzyszenia. Łączna liczba wybranych losowo i objętych badaniami rolników wyniosła $n=89$, na 211 prowadzących działalność agroturystyczną na obszarze powiatu hajnowskiego. Podsumowując, w objętej badaniami grupie, do jednego lub więcej stowarzyszeń agroturystycznych i turystycznych, należało 60 osób. Stanowi to 67,42% całkowitej liczby właścicieli gospodarstw agroturystycznych, objętej badaniami. Pozostałe 29 osób nie było członkami żadnej organizacji podobnego typu. Jest to próba wystarczająco reprezentatywna, a dane z badań można poddać analizie statystycznej. Badania zostały przeprowadzone w okresie od stycznia do czerwca 2014 r. Narzędziem badawczym był kwestionariusz wywiadu zawierający 35 pytań półotwartych i zamkniętych. W opracowaniu wybrano do analizy porównawczej te z nich, które uznano za najbardziej istotne dla omawianego problemu.

1. Charakterystyka wybranych cech gospodarstw objętych badaniami

Poziom produkcji rolniczej oraz zakres świadczonych usług turystycznych w dużym stopniu zależą od wielkości gospodarstwa i zasobów materialnych (ziemia, budynki) [Sosnowski, Ciepiela 2012]. Badaną populację charakteryzuje posiadanie

ziemi i budynków gospodarczych związanych z działalnością rolniczą oraz obiektów przeznaczonych do świadczenia usług turystycznych, występujących w bardzo zróżnicowanej skali. W grupie objętej badaniami występują trzy kategorie gospodarstw (z uwzględnieniem specyfiki ich rozmiarów na tym obszarze): karłowate (1-2,0 ha) – 31%; małe (2,1-5,0 ha) – 31%; średnie (5,1-15,0 ha) – 20%, duże (pow. 15,1 ha) – 18%.

Wybrane dane w odniesieniu do dwóch grup gospodarstw, tj. takich których właściciele należą do jednego lub więcej ww. stowarzyszeń oraz takich, których właściciele nie są członkami stowarzyszeń agroturystycznych i turystycznych, zawiera tab. 1.

Tabela 1

Wybrane cechy gospodarstw rolnych objętych badaniem

Cecha (średnia dla grupy)	Nie należący do stowarzyszenia	Należący do stowarzyszenia
Powierzchnia całkowita gospodarstwa	3,76 ha	7,16 ha
Grunty orne	0,82 ha	2,55 ha
Łąki	1,96 ha	2,64 ha
Lasy	0,21 ha	1,05 ha
Ogródek przydomowy warzywny	93,10 m ²	76,67 m ²
Działka siedliskowa	2888,29 m ²	3803,20 m ²
Liczba budynków gospodarczych	1	2

Źródło: Badania własne (tab. 1-3).

Przedstawiona w tab. 1 analiza wybranych cech gospodarstw rolnych wskazuje na silniejszy związek z rolnictwem tych właścicieli, którzy należą do stowarzyszeń agroturystycznych. Zarówno większa o 90% średnia powierzchnia całkowita gospodarstwa, jak również ponad trzykrotnie większa średnia powierzchnia gruntów ornych i o 35% średnia powierzchnia łąk, wskazują na wyraźną przewagę potencjału rolniczego kwaterodawców stowarzyszonych. Również większa o 32% powierzchnia działki siedliskowej oraz wyższa o 30% liczba budynków gospodarczych dowodzą silniejszych związków z rolnictwem tej właśnie grupy respondentów.

Badaną populację charakteryzuje również wyraźne zróżnicowanie pod względem stopnia zaangażowania w rozwój działalności i przystosowania obiektów noclegowych do działalności agroturystycznej.

Tabela 2

Wybrane cechy obiektów noclegowych

Cecha (średnia dla badanych obiektów)	Nie należący do stowarzyszenia	Należący do stowarzyszenia
Ogólna powierzchnia mieszkalna przeznaczona dla turystów	111,96 m ²	117,93 m ²
Liczba łóżek przeznaczonych dla turystów	10	11
Liczba łazienek przeznaczonych dla turystów	3	2
Liczba kuchni przeznaczonych dla turystów	0,9	1,13
Liczba pokoi ogólnych przeznaczonych dla turystów	1	1

Przedstawione w tab. 2 dane wskazują na nieznacznie większą skalę działalności osób – członków stowarzyszeń. Świadczy o tym zarówno większa średnia powierzchnia mieszkalna przeznaczona dla turystów, większa średnia liczba łóżek oraz większa liczba kuchni i pokoi ogólnych przeznaczonych dla turystów. Mniejsza jest natomiast średnia liczba łazienek w gospodarstwach, których właściciele należą do stowarzyszeń. Liczba łóżek przypadających na jedną łazienkę wynosi 3 w przypadku osób nie należących do stowarzyszeń, zaś 4 w przypadku osób należących do stowarzyszeń. Mniej korzystny wskaźnik w przypadku gospodarstw zrzeszonych może wskazywać na oferowany nieco niższy standard pobytu w tej grupie gospodarstw. Zatem w odniesieniu do samych obiektów noclegowych powyższe cechy wykazują na tyle niewielkie różnice, że do analizy porównawczej nie są one istotne.

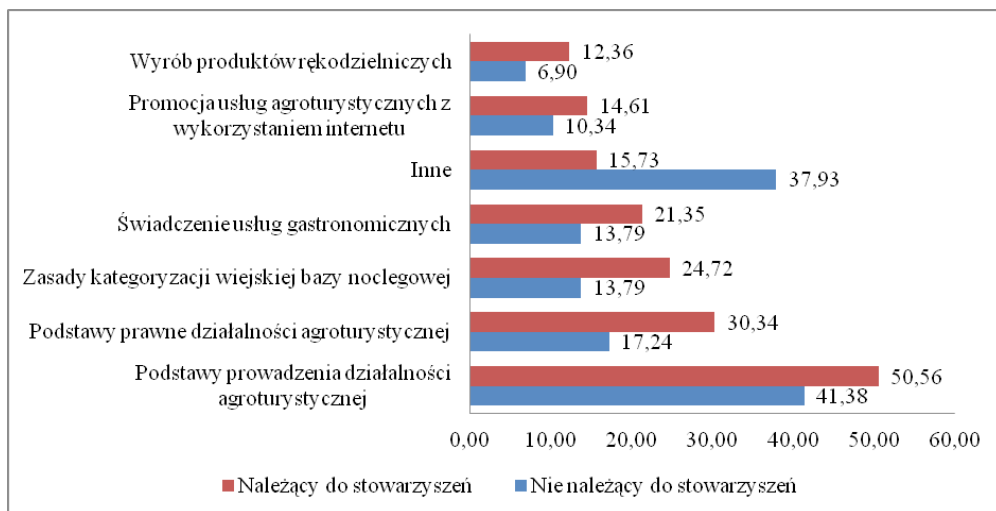
Pojemność noclegowa, mierzona liczbą łóżek, w przypadku gospodarstw stowarzyszonych, jest bliska średniej dla Polski, wynoszącej 11, obliczonej na podstawie danych GUS na 31 grudnia 2014 r. [*Rolnictwo 2015*, s. 108]. Nieco niższa pojemność noclegowa gospodarstw nie stowarzyszonych, może wskazywać na większy udział gospodarstw wynajmujących nie więcej niż 5 pokoi, a tym samym zwolnionych z obowiązku płacenia podatku dochodowego od prowadzonej działalności agroturystycznej.

Wyjaśnienia wyższego standardu gospodarstw, których właściciele nie należą do stowarzyszeń, możemy szukać w lokalizacji gospodarstw w stosunku do Białowieży, która jest centrum turystycznym rejonu Puszczy Białowieskiej. Znajduje się tam baza hotelowa o bardzo wysokim standardzie, w jakimś stopniu wymuszająca na właścicielach gospodarstw agroturystycznych dbałość o podstawowe standardy jakościowe w zakresie obsługi turystów, w celu zwiększenia konkurencyjności. Wyniki badań wskazują, że średnia odległość od Białowieży gospodarstw nie stowarzyszonych wynosi 7,86 km, podczas gdy gospodarstw stowarzyszonych jest ponad dwukrotnie

większa, bo aż 16,13 km. Również mniejsza liczba kuchni w gospodarstwach nie stowarzyszonych może być rezultatem relatywnie bogatej oferty gastronomicznej niezbyt odległej miejscowości Białowieża.

2. Poziom zaangażowania właściciele gospodarstw w podnoszenie kwalifikacji zawodowych

W przypadku przedsiębiorców, działających zarówno w miastach, jak i na terenach wiejskich, istotnym zagadnieniem jest uczestniczenie w procesie doskonalenia zawodowego, wobec potrzeby sprostania wymogom formalnym prowadzonej działalności, jak również podnoszenia jakości oferty wobec stale rosnących oczekiwań klientów. Właściciele gospodarstw w rejonie Puszczy Białowieskiej mogli skorzystać z wielu ofert szkoleniowych, proponowanych przez instytucje lokalne i podmioty zewnętrzne, takie jak Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska”, Ośrodek Doradztwa Rolniczego czy Fundacja Wspomagania Wsi. Uczestnictwo w szkoleniach osób objętych badaniem przedstawia ryc. 1.

Ryc. 1. Uczestnictwo w szkoleniach (%)

Źródło: Badania własne (ryc. 1-4).

Na podstawie ryc. 1 można wnioskować o większym zaangażowaniu w podnoszenie kwalifikacji zawodowych przez osoby stowarzyszone. Stowarzyszenia – m.in. przez prowadzenie tematycznych szkoleń – wpływają na charakter podaży agroturystyki, starają się nadawać i utrzymywać określony jej poziom [Wojciechowska 2009]. Według Kmity-Dziasek [2012], prowadzenie szkoleń znajduje się na trzecim miejscu

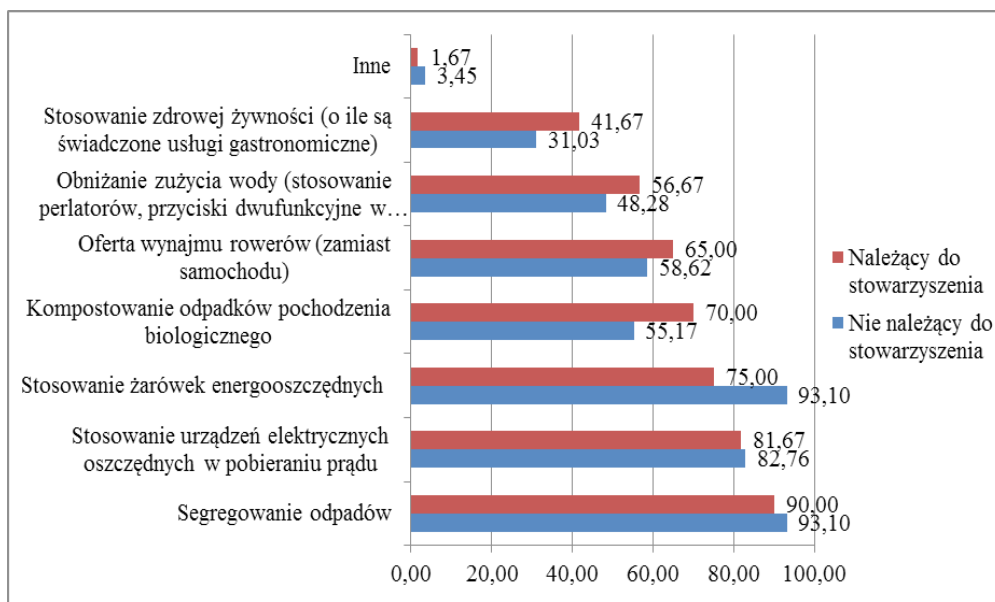
pośród działań realizowanych przez stowarzyszenia agroturystyczne (po promocji ofert turystycznych i reprezentowaniu interesów członków). Również badania działalności stowarzyszeń agroturystycznych w Polsce, przeprowadzone w 2004 r. przez Zubę i Domańskiego [2006, s. 102], obejmujące 41 tych organizacji, wskazują na wysoką samoocenę stowarzyszeń w odniesieniu do prowadzonej działalności szkoleniowej. Aż 82,93% ocen działalności szkoleniowej mieści się w granicach 4.0-5.0 w pięciostopniowej skali. Profesjonalizm w działaniach szkoleniowych, Wojciechowska [2009] określa jako jedną z najważniejszych cech obszarów i zakresu aktywności stowarzyszeń agroturystycznych w Polsce.

W strukturze aktywności szkoleniowej badanej populacji specjalną kategorię są szkolenia dotyczące zastosowania proekologicznych rozwiązań w obrębie gospodarstwa, m.in. kolektorów słonecznych czy pomp ciepła. Wyższy poziom uczestnictwa w tego typu szkoleniach gospodarstw nie zrzeszonych (zlokalizowanych w większości w gminie Białowieża) związany był z większymi możliwościami uczestniczenia w programach wsparcia inwestycji proekologicznych na obszarze gminy Białowieża, co z kolei wynikało z bliskości obszaru chronionego, jakim jest Białowiecki Park Narodowy.

3. Stopień zastosowania rozwiązań proekologicznych w obrębie gospodarstw

Rosnący w ostatnich latach dostęp mieszkańców wsi do współcześnie stosowanych rozwiązań proekologicznych w gospodarstwach domowych zwiększa możliwości obniżenia kosztów zużycia energii elektrycznej, wody czy ogrzewania. W działaniach przedsiębiorców agroturystycznych ma to szczególne znaczenie wobec bezpośredniego związku liczby wypoczywających osób z ilością zużytej energii i wody.

Powszechnie stosowana zasada zrównoważonego rozwoju nabiera wyjątkowego znaczenia na terenach chronionych i w ich bezpośrednim sąsiedztwie. Szczególnie mieszkańcy tych terenów powinni podejmować działania ograniczające szkodliwe wpływy działalności ludzkiej na środowisko. Na podkreślenie zasługuje wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych na obszarach objętych ochroną, predestynowanych do rozwoju turystyki, które mogą jednocześnie budować wizerunek miejsca i wpływać na prestiż danej przestrzeni [Kowalczyk-Juśko, Teneta 2015]. Według Majewskiego i Lane'a [2001] coraz więcej turystów przywiązuje wagę do ochrony środowiska i tego samego oczekuje od właścicieli obiektów świadczących usługi hotelarskie. Rezultaty badań wykonanych w rejonie Puszczy Białowieckiej, dotyczące proekologicznych praktyk właścicieli gospodarstw agroturystycznych przedstawione są na ryc. 2.

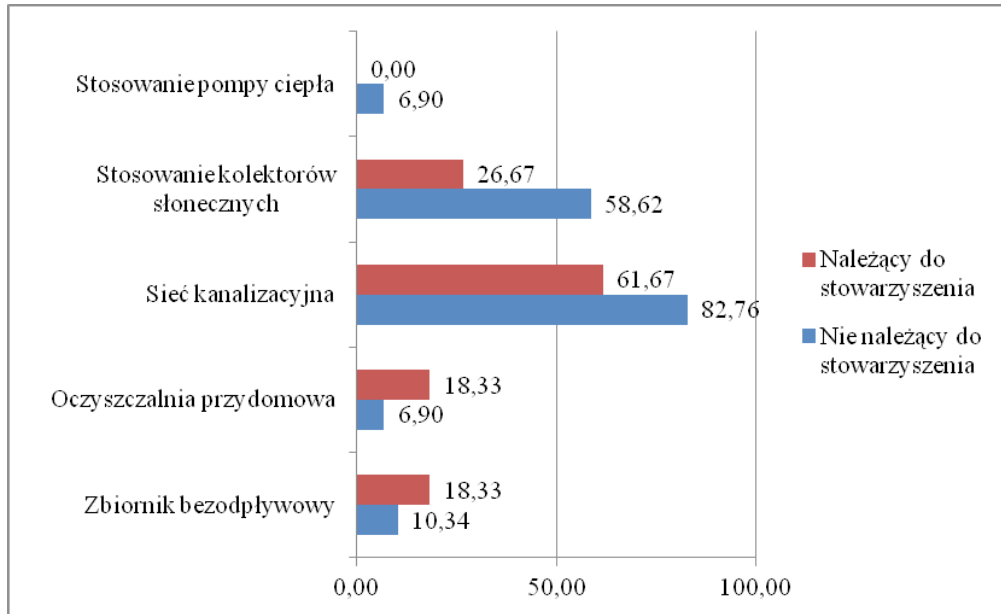
Ryc. 2. Rozwiązania proekologiczne zastosowane w gospodarstwach agroturystycznych (%)

Można zauważyć w kilku przypadkach nieznaczną przewagę gospodarstw należących do stowarzyszeń w stosowaniu rozwiązań proekologicznych. Dotyczy to kompostowania odpadków pochodzenia biologicznego (14,83%), stosowania zdrowej żywności (10,64), obniżania zużycia wody (8,39%) i oferty wynajmu rowerów jako alternatywy dla samochodu (6,38). Na zbliżonym poziomie jest natomiast poziom zastosowania urządzeń elektrycznych oszczędnych w pobieraniu energii oraz segregowanie odpadów. Wyraźna przewaga, wynosząca 18,10%, jest widoczna w stosowaniu żarówek energooszczędnych w gospodarstwach nie należących do stowarzyszeń. Również w przypadku instalowania kolektorów słonecznych czy wybudowania przyłączy do sieci kanalizacyjnej, występuje wyraźna przewaga gospodarstw nie stowarzyszonych, co obrazuje ryc. 3.

W kilku przypadkach można zauważyć brak jednoznacznego związku zachowań proekologicznych z przynależnością do stowarzyszeń. Jednym z istotniejszych czynników wpływających na decyzje w zakresie inwestycji proekologicznych jest możliwość skorzystania z zewnętrznych programów wsparcia realizowanych przez samorządy lub organizacje pozarządowe. Dotyczy to szczególnie infrastruktury technicznej, m.in. budowy kanalizacji sanitarnej, kolektorów słonecznych czy oczyszczalni przydomowych. Wysokie wskaźniki przyłączenia do sieci kanalizacyjnej czy zainstalowanych kolektorów słonecznych są rezultatem realizowanego w gminie Białowieża programu „Zrównoważony rozwój rejonu Puszczy Białowieskiej”, zawierającego projekty bu-

dowy infrastruktury ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska [*Fundusz...* 2011].

Ryc. 3. Wybrane elementy infrastruktury proekologicznej badanych gospodarstw (%)

4. Zakres i liczba usług turystycznych i rekreacyjnych świadczonych w obrębie gospodarstw

Atrakcyjność oferty agroturystycznej jest zwykle mierzona atrakcjami znajdującymi się w bliskiej okolicy gospodarstwa, jak również oferowanymi usługami w jego obrębie. Zdarza się, że w terenie bogatym w atrakcje turystyczne, usługi agroturystyczne ograniczone są do wynajmu noclegów bez żadnej dodatkowej oferty turystycznej i rekreacyjnej proponowanej na obszarze gospodarstwa. Znacznie bardziej zachęcająca turystów jest jednak bogata oferta zarówno w otoczeniu gospodarstwa, jak również w jego obrębie, dająca większe możliwości wyboru sposobu spędzania czasu w zależności od ich upodobań, czynników pogodowych, posiadanych środków transportu czy predyspozycji fizycznych i zainteresowań [Karbowski 2013]. W przypadku badanej grupy gospodarstw, zakres i udział gospodarstw posiadających daną usługę w ofercie, zawiera tab. 3.

Tabela 3

Usługi w badanych gospodarstwach agroturystycznych (%)

Rodzaj usługi	Nie należące do stowarzyszenia	Należące do stowarzyszenia
Usługi noclegowe	100,00	100,00
Usługi żywieniowe	34,48	41,67
Jazda konna z instruktorem	3,45	5,00
Sprzedaż rękodzieła	6,90	10,00
Sprzedaż własnych wyrobów spożywczych	13,79	28,33
Udział turystów w pracach domowych	13,79	11,67
Udział turystów w pracach polowych i w ogrodzie	6,90	8,33
Organizacja biesiad przy muzyce ludowej	17,24	45,00
Organizacja kuligów	6,90	31,67
Pokazy rękodzielnictwa	0,00	16,67
Zwiedzanie skansenów/muzeów na terenie gospodarstwa	0,00	6,67
Łowienie ryb	10,34	20,00
Korzystanie z mebli ogrodowych	65,52	81,67
Korzystanie z boiska do gier sportowych	31,03	35,00
Korzystanie z pryznicy ogrodowego	10,34	8,33
Przygotowanie ogniska	75,86	93,33
Możliwość wynajmu sprzętu turystycznego (m.in. kajaki, rowery)	62,07	68,33
Korzystanie z piaskownicy	55,17	65,00
Możliwość pozostawienia dzieci pod opieką	34,48	40,00
Usługi przewodnickie świadczone przez gospodarza	27,59	35,00

Rodzaj usługi	Nie należące do stowarzyszenia	Należące do stowarzyszenia
Przejażdżki bryczką	3,45	26,67
Nauka rękodziela	0,00	11,67
Nauka pieczenia chleba	0,00	10,00
Nauka pieczenia ciast	0,00	16,67
Leczenie niekonwencjonalne	6,90	5,00
Korzystanie ze stołu do tenisa stołowego	3,45	5,00
Uczestnictwo w zbiorze warzyw i owoców	17,24	16,67
Korzystanie z basenu	0,00	1,67
Korzystanie z pola namiotowego	31,03	28,33
Inne	31,03	41,67

Z 30 rodzajów wymienionych usług, aż w 24 przypadkach (80%) przewagę procentową w ich oferowaniu mają właściciele gospodarstw należący do stowarzyszeń. Średnio na gospodarstwo właścicieli należących do stowarzyszeń przypada 9,15 usługi i w przypadku nie należących do stowarzyszeń 6,69 usługi. Przewaga pierwszej wymienionej grupy wynosząca 36,77% wskazuje na większe zaangażowanie w uatrakcyjnienie oferty gospodarstwa ze strony osób należących do stowarzyszeń. Może to być spowodowane większą odległością od Białowieży i szukaniem sposobu na przyciągnięcie i zatrzymanie turystów w mniejszym stopniu zainteresowanych atrakcjami Białowieży oraz Białowieskiego Parku Narodowego. Może też być rezultatem integracji i wymiany doświadczeń między członkami stowarzyszeń, częściej uczestniczących w szkoleniach niż osoby nie stowarzyszone. Istotne znaczenie w planowaniu i wdrażaniu większej liczby usług przez uczestników badania – członków stowarzyszeń, odgrywa posiadanie przez nich większych działek siedliskowych, pozwalających na bardziej zróżnicowane zagospodarowanie przestrzeni rekreacyjnej w obrębie gospodarstwa. Niepokojący jest natomiast relatywnie niski w obydwu grupach udział usług żywieniowych, wynoszący 34,48% w gospodarstwach nie zrzeszonych i 41,67% w gospodarstwach zrzeszonych.

Dla porównania, wyniki badań przeprowadzonych w 2012 r. na obszarze Wielkopolski, obejmujące 379 gospodarstw agroturystycznych, dowodzą oferowania całodziennego wyżywienia przez 73,1% gospodarstw. Przeprowadzono je na podsta-

wie informacji zawartej na stronie internetowej Wojewódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Poznaniu [Jęczmyk, Sammel 2012, s. 138]. Również badania przeprowadzone przez Prochorowicz [2010, s. 87] w wybranych gminach woj. zachodniopomorskiego oraz Parzycha [2013, s. 133] na obszarze Kociewia, dowodzą oferowania wyżywienia przez odpowiednio 68% i 70,9% gospodarstw agroturystycznych. Z kolei badania przeprowadzone przez konsorcjum Agrotec Polska sp. z o. o. i Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN na próbie 717 potencjalnych i rzeczywistych turystów w wieku 18 lat i więcej, wskazują na bardzo duże zainteresowanie noclegiem z całodziennym wyżywieniem przez 46,3% uczestników [*Turystyka* 2012, s. 251].

W rejonie Puszczy Białowieskiej wysokie wskaźniki osiągnął wynajem sprzętu turystycznego. Może to być rezultat gęstej sieci szlaków rowerowych w rejonie Puszczy Białowieskiej, przyczyniających się do wzrostu zainteresowania turystów wynajmem rowerów. Dla porównania, w badaniach Bednarek-Szczepańskiej i Bańskiego [2014, s. 100], przeprowadzonych na obszarze 6 województw, oferta wynajmu rowerów występowała rzadziej, bo w skali od kilkunastu do czterdziestu kilku procent, w zależności od lokalizacji gospodarstwa, w odniesieniu do kategorii krajobrazowej obszaru (górski, nizinny, wyżynny, pojezierny).

Również poziom zróżnicowania oferty usługowej na obszarze gospodarstw jest niższy w przypadku gospodarstw nie stowarzyszonych. Na 30 usług wymienionych w tab. 3, tylko 24 z nich możemy znaleźć w ofercie tej grupy gospodarstw. Oferta gospodarstw stowarzyszonych zawiera wszystkie usługi wymienione w tab. 3.

5. Określenie skali działalności gospodarstw w postaci liczby wykorzystanych noclegów i liczby gości

Relatywnie często stosowanym wskaźnikiem atrakcyjności obiektów świadczących usługi hotelarskie jest stopień wykorzystania w ciągu roku posiadanej bazy noclegowej (tzw. obłożenie). W badanych gospodarstwach nie stowarzyszonych wskaźnik ten wyniósł 10,21%, zaś w przypadku grupy stowarzyszonych 12,07%, czyli więcej o 18,22%. Uzyskane dla obydwu grup rezultaty badań możemy uznać za zadowalające, odnosząc je do wyników badań Ciepeli *et al.* [2013, s. 100] obejmujących 30 gospodarstw agroturystycznych położonych w trzech powiatach: ostrowskim, parczewskim i siemiatyckim, gdzie wykorzystanie miejsc noclegowych w 2011 r. wyniosło 4,8%.

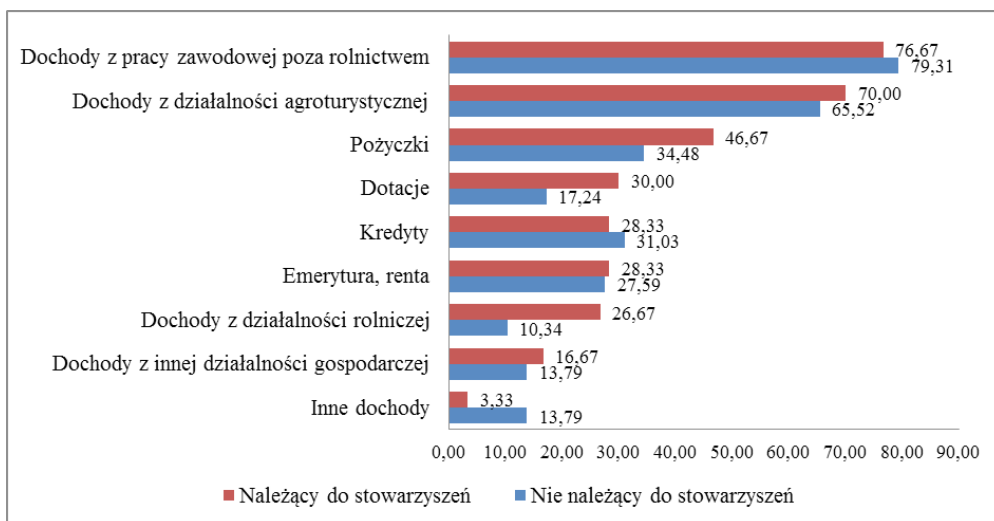
Porównując średnią długość pobytu turystów w obydwu grupach gospodarstw, również obserwujemy przewagę gospodarstw stowarzyszonych nad pozostałymi, wynoszącą 9,42%. Średnio wypada w nich 3,95 noclegu na osobę, zaś w pozostałych, 3,61 noclegu na osobę. Może to być efekt większej atrakcyjności

gospodarstw stowarzyszonych, spowodowanej szerszym zakresem oferowanych w nich usług turystycznych i rekreacyjnych. Dla porównania, średnia długość pobytu turystycznego w obiektach indywidualnego zakwaterowania wynikająca z badań przeprowadzonych w 2010 r., w województwach wschodniej Polski, wyniosła w woj. podkarpackim 4,3 noclegu, podlaskim 3,6 a w lubelskim 3,2 [Balińska 2012, s. 18]. W porównaniu z tym rezultat uzyskany przez gospodarstwa stowarzyszone można uznać za satysfakcjonujący.

6. Struktura źródeł finansowania rozwoju działalności agroturystycznej

Dostosowanie działalności gospodarstwa rolnego do prowadzenia działalności agroturystycznej wymaga dostępności środków finansowych na dokonanie niezbędnych zmian w przestrzeni gospodarstwa przeznaczonej dla turystów. Przeważająca część rolników opiera plany inwestycyjne wyłącznie na posiadanych środkach własnych [Pałka 2006; Firlej, Niedziółka 2007; Kiniorska *et al.* 2012]. Jednak znaczna część zabiega o pozyskanie środków zewnętrznych w postaci kredytu, pożyczki lub dotacji. Brak środków finansowych na rozpoczęcie działalności gospodarczej jest wymieniany przez 27,8% mieszkańców obszarów wiejskich jako jedna z największych barier w tworzeniu własnych warsztatów pracy [Sikorska 2001, s. 9]. Z kolei ocena dostępności i możliwości pozyskania środków z UE dokonana przez właścicieli gospodarstw agroturystycznych z obszaru woj. podlaskiego jest na poziomie dostatecznym i poniżej, w opinii 83% badanych [*Portreby...* 2013]. Również rezultaty badań Zawadki [2010] wskazują na wyłącznie sporadyczne korzystanie ze środków finansowych pochodzących z funduszy Unii Europejskiej.

W badanej populacji, udział osób korzystających ze wsparcia zewnętrznego wyniósł od 17,24% dla osób nie zrzeszonych, do 46,67% dla osób zrzeszonych. Analizując poziom wykorzystania poszczególnych rodzajów źródeł finansowania zewnętrznego przedstawiony na ryc. 4, można zauważyć, że w największym stopniu korzystano z pożyczek, w dalszej kolejności zaś z kredytów i dotacji. Poziom wykorzystania pożyczek i dotacji był większy w grupie gospodarstw stowarzyszonych, zaś korzystanie z kredytów było na zbliżonym poziomie w obydwu grupach. Dominującymi, w obydwu grupach źródłami finansowania rozwoju działalności agroturystycznej, są dochody z pracy zawodowej poza rolnictwem oraz bieżące dochody z działalności agroturystycznej. Co czwarte gospodarstwo w obydwu grupach inwestuje środki uzyskane w postaci emerytur i rent. Wyrażna przewaga dochodów z działalności rolniczej w grupie gospodarstw stowarzyszonych ma niewątpliwie związek ze znacznie większymi zasobami rolniczymi w tej właśnie grupie.

Ryc. 4. Źródła finansowania rozwoju działalności agroturystycznej (%)

Podsumowanie

W rejonie Puszczy Białowieskiej występuje wyraźne zróżnicowanie w podejściu do działalności agroturystycznej, w odniesieniu do właścicieli gospodarstw agroturystycznych należących do stowarzyszeń agroturystycznych i turystycznych i właścicieli gospodarstw agroturystycznych nie będących członkami stowarzyszeń. Najbardziej zauważalna różnica dotyczy zaangażowania w doskonalenie zawodowe przez uczestnictwo w szkoleniach, stopnia zróżnicowania oferty turystycznej i rekreacyjnej w obrębie gospodarstwa, skali działalności i standardów jakościowych, korzystania z pożyczek i dotacji przeznaczonych na rozwój działalności. Znajduje to odzwierciedlenie w rezultatach działalności gospodarstw, w postaci stopnia wykorzystania w ciągu roku bazy noclegowej i długości pobytu turystów.

Podstawowe wnioski są następujące:

- Członkami stowarzyszeń w rejonie Puszczy Białowieskiej są osoby posiadające większe zasoby rolnicze od pozostałych usługodawców agroturystycznych. Dotyczy to powierzchni całkowitej gospodarstwa, powierzchni ziemi ornej, łąk, lasów, powierzchni działki siedliskowej i liczby budynków gospodarczych. Gospodarstwa należące do osób stowarzyszonych zlokalizowane są w znacznie większej odległości od centrum ruchu turystycznego, jakim jest Białowieża, w porównaniu do gospodarstw nie zrzeszonych.
- Członkowie stowarzyszeń w większym stopniu uczestniczą w szkoleniach podnoszących poziom wiedzy i umiejętności zarządzania przedsięwzięciem agroturystycznym, w odniesieniu do pozostałych właścicieli gospodarstw agroturystycznych.

Szczególnie dotyczy to szkoleń w zakresie podstaw prowadzenia działalności agroturystycznej, podstaw prawnych działalności agroturystycznej, zasad kategoryzacji wiejskiej bazy noclegowej i świadczenia usług gastronomicznych.

- Stosowanie rozwiązań proekologicznych w obrębie gospodarstw agroturystycznych nie ma wyraźnego związku z przynależnością do stowarzyszeń agroturystycznych. Budowa infrastruktury technicznej służącej ochronie środowiska (instalacja kolektorów słonecznych, budowa przyłączy do sieci kanalizacji sanitarnej) jest przede wszystkim rezultatem wdrażania przez samorzady programów ochrony środowiska oraz jest odzwierciedleniem możliwości pozyskania przez nie środków na ich realizację.
- Liczba i poziom różnicowania usług turystycznych i rekreacyjnych w obrębie gospodarstw jest znacznie większy w gospodarstwach zarządzanych przez członków stowarzyszeń. Średnia liczba usług w gospodarstwach stowarzyszonych jest wyższa o 36,77% od odpowiedniego wskaźnika w pozostałych gospodarstwach. Również poziom różnicowania usług w grupie gospodarstw stowarzyszonych jest większy o 25% od występującego w gospodarstwach pozostałych.
- W gospodarstwach stowarzyszonych znajduje się większa o 5,2% liczba miejsc noclegowych oraz większa liczba kuchni i pokoi ogólnych przeznaczonych dla turystów, w przeliczeniu na jedno gospodarstwo. W większym o 18,22% stopniu jest wykorzystywana w ciągu roku baza noclegowa. Również o 9,42% dłuższy jest średni pobyt turystów w tych gospodarstwach. Mniejsza o 13,0% jest natomiast średnia liczba łazienek przeznaczonych wyłącznie do korzystania przez turystów.
- Podstawowe źródła finansowania rozwoju działalności agroturystycznej, niezależnie od przynależności do stowarzyszeń, stanowią dochody z pracy zawodowej poza rolnictwem i bieżące dochody z działalności agroturystycznej. Poziom wykorzystania środków zewnętrznych w postaci pożyczek i dotacji jest większy w grupie gospodarstw stowarzyszonych, natomiast korzystanie z kredytów jest na zbliżonym poziomie w całej badanej grupie. Istotne znaczenie w rozwoju działalności agroturystycznej w co czwartym gospodarstwie mają dochody uzyskiwane w postaci emerytur i rent.

Literatura

- Balińska A., 2012, *Funkcja turystyczna terenów wiejskich wschodniej Polski – pomiar i instrumenty wsparcia*. Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Roczniki Naukowe, t. XIV, z. 3.
- Bednarek-Szczepańska M., Bański J., 2014, *Lokalizacyjne uwarunkowania oferty gospodarstw agroturystycznych w Polsce*. „Przegląd Geograficzny”, 86(2).
- Ciepiela G. A., Kur-Kowalska M., Jankowska J., 2013, *Oplacalność działalności turystycznej w gospodarstwach agroturystycznych środkowo-wschodniej Polski*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, nr 98.

- Firlej K., Niedziółka A., 2007, *Agritourism as a Factor of Local Development in the Malopolska Region*. Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Roczniki Naukowe, t. IX, z. 2.
- Fundusz dla natury. *Projekty w ochronie biologicznej różnorodności*, 2011, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Warszawa.
- Jęczmyk A., Sammel A., 2012, *Ceny usług agroturystycznych w województwie wielkopolskim*. Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Roczniki Naukowe, t. XIV, z. 3.
- Karbowiak K., 2013, *Agroturystyka jako forma przedsiębiorczości rolników na przykładzie wybranych gospodarstw agroturystycznych w województwie warmińsko-mazurskim*. Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Roczniki Naukowe, t. XV, z. 6.
- Kiniorska I., Pałka E., Wrońska-Kiczor J., 2012, *Wsparcie instytucjonalne działalności agroturystycznej. Przykład województwa świętokrzyskiego*. „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, z. 29.
- Kmita-Dziasek E., 2012, *Współpraca na rzecz wiejskiego produktu turystycznego*, [w:] *Wiejski produkt turystyczny. Doświadczenia i wyzwania*, J. Majewski (red.). Wyższa Szkoła Ekonomiki Prawa i Nauk Medycznych im. Prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach, Kielce.
- Kowalczyk-Juško A., Teneta J., 2015, *Możliwości wykorzystania odnawialnych źródeł energii w obiektach turystycznych*, [w:] *Turystyka wiejska bez granic*, C. Jastrzębski (red.). Wyższa Szkoła Ekonomiki Prawa i Nauk Medycznych im. Prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach, Kielce.
- Majewski J., Lane B., 2001, *Turystyka wiejska a rozwój lokalny*. Fundacja Fundusz Współpracy, Poznań.
- Pałka E., 2006, *Próba oceny podaży turystycznej w gospodarstwach agroturystycznych województwa świętokrzyskiego*. Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, nr 2/1, Polska Akademia Nauk, Oddział w Krakowie.
- Parzych K., 2013, *Analiza uwarunkowań funkcjonowania i rozwoju agroturystyki na obszarze Kociewia*. Słupskie Prace Geograficzne, nr 10.
- Potrzeby w zakresie finansowania działalności agroturystycznej. Raport z badań przeprowadzonych podczas konferencji pn. „II Podlaskie Forum Agroturystyczne”*, 2013, Wydział Zarządzania Politechniki Białostockiej, Białystok.
- Prochorowicz M., 2010, *Rozwój działalności pozarolniczej na przykładzie gospodarstw rolnych w wybranych gminach województwa zachodniopomorskiego*. „Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinesis, Oeconomica”, nr 284 (61).
- Rolnictwo i gospodarska żywnościowa w Polsce*, 2015, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- Sikorska A., 2001, *Przedsiębiorczość na wsi w świetle ankiety IERiGŻ 2000*. Warszawa.
- Sosnowski J., Ciepela G. A., 2012, *Powierzchnia budynków zagrodowych oraz uzbrojenie techniczne gospodarstw agroturystycznych regionu siedleckiego*. „Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering”, 57(1).
- Turystyka wiejska w tym agroturystyka jako element zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*, 2012, Agrotec Sp. z o.o., IGi PZ PAN, Warszawa.
- Wojciechowska J., 2009, *Procesy i uwarunkowania rozwoju agroturystyki w Polsce*. Wyd. UŁ, Łódź.
- Zawadka J., 2010, *Ekonomiczno-społeczne determinanty rozwoju agroturystyki na Lubelszczyźnie*. Wyd. SGGW, Warszawa.
- Zuba J., Domański R., 2006, *Analiza struktur organizacji i działalności niektórych stowarzyszeń agroturystycznych w Polsce*. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sec. E, t. LXI, Lublin.